

جنبش‌های اسلام‌گرای معاصر:

بررسی منطقه‌ای

دکتر یحیی فوزی

دکتر سید عباس هاشمی

معاونت پژوهشی

پژوهشکده امام خمینی (س) و انقلاب اسلامی

وابسته به مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی

۱۳۹۳

فهرست مطالب

۱

مقدمه

۴

فصل اول: بحث نظری: گونه‌شناسی جریان‌های اسلام‌گرای معاصر و مدل مطالعه آنها

۲۹

فصل دوم: جریان‌های مهم سیاسی اسلام‌گرا در کشورهای شمال افریقا

۳۰

گفتار اول: جریان‌های مهم سیاسی اسلام‌گرا در مصر

۷۱

گفتار دوم: جریان‌های مهم سیاسی اسلام‌گرا در تونس

۱۰۶

گفتار سوم: جریان‌های سیاسی اسلام‌گرا در لیبی

۱۳۱

گفتار چهارم: جریان‌ات اسلام‌گرا در الجزایر

۱۵۷

گفتار پنجم: جریان‌های اسلام‌گرا در سودان

۱۷۹

گفتار ششم: جریان‌های اسلام‌گرا در مراکش

۱۹۵

فصل سوم: جریان‌های اسلامی و گروه‌های مهم سیاسی اسلام‌گرا در کشورهای خاورمیانه

۱۹۶

گفتار اول: جریان‌های اسلام‌گرا در عربستان سعودی

۲۱۵

گفتار دوم: جریان‌های سیاسی اسلام‌گرا در کویت

۲۲۹

گفتار سوم: جریان‌های اسلام‌گرا در بحرین

۲۴۱

گفتار چهارم: جریان‌های اسلام‌گرا در عمان

۲۴۶

گفتار پنجم: جریان‌های اسلام‌گرا در امارات

۲۵۱

گفتار ششم: جریان‌های اسلام‌گرا در قطر

۲۵۵

گفتار هفتم: جریان‌های اسلام‌گرا در یمن

۲۷۲

گفتار هشتم: جریان‌های اسلام‌گرا در اردن

۲۹۷

گفتار نهم: جریان‌های اسلام‌گرا در سوریه

۳۱۲

گفتار دهم: جریان‌های اسلام‌گرا در فلسطین

- ۳۲۷ گفتار یازدهم: جریان‌های اسلام‌گرا در لبنان
- ۳۴۲ گفتار دوازدهم: جریان‌های اسلام‌گرا در ترکیه
- ۳۶۳ گفتار سیزدهم: جریان‌های اسلام‌گرا در عراق

۳۸۰ فصل چهارم: جریان‌های اسلامی و گروه‌های مهم سیاسی اسلام‌گرا در کشورهای شبه قاره:

پاکستان و افغانستان

- ۳۸۱ گفتار اول: جریان‌های اسلام‌گرا در پاکستان
- ۴۱۰ گفتار دوم: جریان‌های اسلام‌گرا در افغانستان

۴۲۸ فصل پنجم: جریان‌های اسلامی و گروه‌های مهم سیاسی اسلام‌گرا در کشورهای آسیای

میانه

- ۴۲۹ گفتار اول: جریان‌های اسلام‌گرا در آسیای میانه

۴۵۳ فصل ششم: جریان‌ها و گروه‌های مهم سیاسی اسلام‌گرا در کشورهای آسیای جنوب شرقی

- ۴۵۴ گفتار اول: جریانات سیاسی اسلام‌گرا در مالزی
- ۴۶۸ گفتار دوم: جریان‌های سیاسی اسلام‌گرا در اندونزی

۴۸۲ نتیجه‌گیری

۴۸۸ منابع و مآخذ

- ۴۸۸ الف) منابع فارسی
- ۵۲۰ ب) منابع عربی
- ۵۲۴ ج) منابع لاتین

مقدمه

هدف از این پژوهش، تهیه یک اثر نسبتاً جامع در عین حال مختصر به منظور شناسایی جنبش‌های اسلام‌گرا در جهان اسلام و جریان‌ات درونی آنها می‌باشد و تلاش می‌کند به شناسایی علل شکل‌گیری و اندیشه سیاسی و روند تحولات این جنبش‌ها و جریان‌ات بپردازد و به این پرسش‌ها پاسخ دهد که اولاً، نحوه‌ی گسترش و آرایش این نیروهای فکری در جهان اسلام به چه شکل می‌باشد؟ ثانیاً، نحوه‌ی شکل‌گیری طیف‌های فکری درونی و روند و مواضع هر یک از این جریان‌ات چگونه بوده است؟ و در نهایت نیز چشم‌انداز آینده هر یک از این جریان‌ات مهم سیاسی-فکری و نقش آنها در تحولات جهان اسلام به چه صورت خواهد بود؟

هر چند در مورد این جنبش‌ها و جریان‌ات درونی آنها به صورت پراکنده آثار زیادی منتشر شده است اما در زبان فارسی درخصوص تهیه متونی جامع که بتواند چشم‌انداز نسبتاً کاملی از وضعیت این جنبش‌ها را ارائه کند آثار محدودی انتشار یافته است که برخی از آثار منتشر شده تنها به بخشی از این جنبش‌ها و جریان‌ات پرداخته است. و برخی دیگر هر چند آثار با ارزشی می‌باشند اما به دلیل اینکه در سال‌های گذشته انتشار یافته‌اند تحولات جدید این جنبش‌ها را مورد اشاره قرار نداده‌اند و برخی از این آثار نیز فاقد یک بررسی جامع منطقه‌ای به مسئله می‌باشد که توسط مؤلفان محترم به منظور رفع خلأ موجود در این عرصه انجام شده که در زمان خود کار ارزشمندی بوده است.

اصولاً جنبش‌ها و جریان‌های اسلامی ویژگی‌های متنوع و مختلفی دارند که از لحاظ شکلی و سازمانی، فکری و عقیدتی، اهداف و منافع، محیط تاریخی و جغرافیایی، عملکرد و مبارزه و دیگر موارد، قابل طرح و مذاقه علمی‌اند. و اصولاً نگاه کلی و یکسان به جنبش‌ها و جریانات اسلامی نگاهی ناقص بوده و نمی‌تواند واقعیت این جنبش‌ها را ترسیم کند و تحلیلی درست از این جنبش‌ها نیازمند بررسی موردی و منطقه‌ای هر یک از این جنبش‌ها و جریانات سیاسی اسلام‌گرا می‌باشد زیرا هر یک از این جنبش‌ها علی‌رغم تشابه‌هایی که با یکدیگر دارند دارای تفاوت‌های مهمی نیز با یکدیگر می‌باشند که این تفاوت‌ها را می‌توان در اندیشه‌ها و مواضع و خط‌مشی‌های آنها به خوبی مشاهده کرد که ریشه در بستر سیاسی، اجتماعی و اعتقادی و شکل‌گیری آنها دارد. و این تفاوت‌ها موجب می‌شود تا الگوهای مختلفی از جامعه و حکومت اسلامی را مطرح کرده و نوع تعامل آنها با دیگر جوامع و حتی بقیه فرقه‌های مسلمانان از جمله شیعیان متفاوت باشد که توجه به این تفاوت‌ها می‌تواند استراتژی مناسبی را در برخورد موردی با آنها برای جمهوری اسلامی ایران موجب شود.

در مجموع این اثر در چند فصل تدوین شده است:

در فصل اول در یک بحث نظری تلاش کرده‌ایم تا یک چهارچوب و مدل توصیفی را برای مطالعه این جریانات تعریف کنیم این مدل بر مبنای دو مؤلفه یعنی شرایط عینی و مبانی ذهنی و نظری این جریانات تعریف شده است تا بتواند توصیف مناسبی را از این جریانات ارائه نماید. و در ادامه در یک بررسی منطقه‌ای با توجه به مدل مذکور تلاش شده است تا جریان‌های اسلامی مورد شناسایی قرار گیرند و به همین دلیل در فصول بعد ضمن بررسی همه مناطق جهان اسلام به‌عنوان بستر شکل‌گیری این جریانات شامل شمال آفریقا، خاورمیانه و شبه قاره آسیای جنوب شرقی و آسیای میانه، جریان‌های اسلامی شناسایی شده تا در این بررسی جغرافیایی بتوان به توصیف شرایط عینی بستر شکل‌گیری این جریانات پرداخت و سپس بر اساس مبانی نظری به تقسیم‌بندی درونی جریانات اسلام‌گرا در هر محیط جغرافیایی پرداخته‌ایم این نوع تقسیم‌بندی موجب می‌شود تا از یک‌سو واقعیت‌های جغرافیایی و از سوی دیگر واقعیت‌های فکری و اندیشه‌ای مورد توجه قرار گیرند.

در نهایت با ارائه جمع‌بندی از مطالب تلاش شده است تا ضمن ترسیم تصویری از وضعیت موجود این جریانات با نوعی آینده‌پژوهی به ارائه چشم‌انداز آینده این جریانات اشاره کرده و راهکارهایی را نیز برای تعامل با این جنبش‌ها ارائه کند.

در خاتمه لازم است از زحمات کلیه دانشجویان مقاطع دکتری و ارشد و بخصوص آقای بهروز پایاب کارشناس ارشد علوم سیاسی که در آماده‌سازی اولیه بخشی از مباحث این اثر همکاری جدی داشته‌اند تشکر کرده و همچنین از جناب آقای دکتر احمد موثقی و آقای دکتر منصور انصاری، به خاطر نظرات کارشناسانه آنان در ارزیابی این اثر و ارتقا سطح علمی آن و جناب حجت‌الاسلام والمسلمین روحانی ریاست محترم پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی و معاونت پژوهشی و انتشارات و دیگر مسئولان محترم آن پژوهشکده به خاطر حمایت از انتشار این اثر پژوهشی و همچنین از همکاری کلیه مراکز پژوهشی، کتابخانه‌ها و برخی شخصیت‌هایی که نظرات خود را در این مورد برای بهبود کار مطرح کرده‌اند تشکر و قدردانی نمایم. امید است این اثر بتواند قابل استفاده بوده و زمینه را برای آشنایی عمیق‌تر و دقیق‌تر با جریانات اسلام‌گرا در جهان اسلام برای محققان، دانشجویان و سیاست‌گذاران کشور عزیز ایران اسلامی که خود سردمدار یکی از بزرگ‌ترین جنبش‌های اسلامی معاصر بوده و نقش بسیار مهمی در احیا و بالندگی این جریانات اسلام‌گرا در چند دهه اخیر داشته است را فراهم آورد و امید است این اثر بتواند زمینه‌ساز ارائه تحلیل مناسبی از وضعیت این جریان‌ها برای محققان و دانشجویان و سیاست‌گذاران عرصه روابط بین‌الملل و سیاست خارجی کشور و دیگر علاقه‌مندان به حوزه مطالعاتی اسلام سیاسی و جهان اسلام باشد و در نهایت نیز بتواند زمینه‌ساز اتخاذ سیاست‌گذاری مناسب و واقع‌گرایانه در عرصه سیاست خارجی جمهوری اسلامی و نحوه تعامل با این جریانات و جنبش‌های اسلام‌گرا در جهان اسلام باشد.